

بررسی میزان برخورداری کتب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی از مؤلفه‌های بزرگ‌ساز ریف

جابر افشاری^{۱*}، نجات افشاری^۲، عبدالوهاب ساموی^۳ و مایک شمیری^۴

اطلاعات مقاله

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۱/۲۶

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۲/۰۴

نوع مقاله: پژوهشی

واژگان کلیدی

تحلیل واسطه‌ای، خودکارآمدی برای آموزش اخلاقی دانش‌آموزان، رفتار رابطه بین فردی معلم، نیرومندی‌های منشی.

چکیده

به‌زیستی از اندیشه‌های حمایت می‌کند که افراد را با هدف بهبود و ارتقاء کیفیت زندگی به بازنگری و بازسازی افکار، ارزش‌های فرهنگی و ساختارهای اجتماعی تشویق می‌کند. در این زمینه رویکرد محتوا در جهت درک به‌زیستی دانش‌آموزان حائز اهمیت است. بر این اساس هدف پژوهش حاضر، بررسی میزان برخورداری مؤلفه‌های به‌زیستی در کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی است. روش این پژوهش توصیفی، تحلیل محتوا بود و جامعه اطلاع‌رسان این پژوهش شامل چهار جلد کتاب درسی دوره ابتدایی در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸ و ابزارهای این پژوهش فرم تحلیل محتوا با توجه به مؤلفه‌های به‌زیستی ریف است. به این صورت که پس از مشخص کردن مؤلفه‌های مورد نظر به عنوان ملاک‌های تحلیل و تعیین بند، پرسش و تصویر هر درس به عنوان واحد تحلیل با استفاده از تکنیک ویلیام رومی به تحلیل محتوای متن، پرسش‌ها و تصاویر کتاب‌های مذکور اقدام شد. نتایج پژوهش نشان داد که میزان توجه کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی به صورت کلی و هر یک از کتاب‌ها به مؤلفه‌های به‌زیستی، در حد پایین‌تر از متوسط (ضریب درگیری پایین‌تر از ۱) بوده و از نظر توجه به به‌زیستی و مؤلفه‌های آن به تجدید نظر و ویرایش اساسی نیاز دارند. در این میان کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم با ضریب درگیری ۰/۵۲ دارای کم‌ترین ضریب درگیری و کتاب مطالعات اجتماعی ششم با ۰/۸۳ دارای بیش‌ترین ضریب درگیری هستند. علاوه بر این، میزان توجه کتاب‌ها به مؤلفه‌ها به صورت متوازن نیست و در این میان مؤلفه روابط مثبت با دیگران بیشترین فراوانی و خودمختاری کم‌ترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند.

۱. نویسنده مسئول: کارشناسی ارشد فلسفه‌ی تعلیم و تربیت دانشگاه شیراز، شیراز، ایران. jaber.eftekhari@gmail.com

۲. دانشجوی دکتری برنامه‌ریزی درسی دانشگاه هرمزگان، هرمزگان، ایران. hojjat.eftekhari18@gmail.com

۳. دانشیار روانشناسی دانشگاه هرمزگان، هرمزگان، ایران. wahab.samavi@gmail.com

۴. دانشیار فلسفه‌ی تعلیم تربیت دانشگاه شیراز، شیراز، ایران. bshamshiri@rose.shirazu.ac.ir

مقدمه

مفهوم به‌زیستی^۱ و ارتباط نزدیک آن با یادگیری مسئله جدیدی نیست و این پرسش که مدارس چه نقشی در به‌زیستی فراگیران دارند گفتمان‌های آموزشی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در این راستا فراهم کردن زمینه برای رشد همه‌جانبه فرد و تربیت انسان‌های سالم، کارآمد و مسئول برای ایفای نقش در زندگی فردی و اجتماعی یکی از وظایف مهم آموزش و پرورش به شمار می‌آید. از آنجایی که دانش‌آموزان به‌عنوان بخش اساسی نظام آموزشی کشور، در دستیابی به اهداف نظام آموزشی نقش و جایگاه ویژه‌ای دارند، توجه به این قشر از جامعه موجب باروری و شکوفایی هرچه بیشتر نظام آموزشی و تربیتی جامعه می‌شود. با وجود این، تعداد کمی از دانش‌آموزان می‌توانند استعداد‌های خود را شکوفا کنند و در این عرصه موفق شوند (میکائیلی، افروز و قلی‌زاده، ۱۳۹۱؛ ۹۴).

بنابراین، استراتژی‌های ارتقادهنده به‌زیستی باید از لحاظ فرهنگی مطلوب و در جهت تشویق رفتارهای سالم و انتخاب شیوه صحیح زندگی برای کودکان و نوجوانان باشند. زیرا رفتارها و عادات ایجاد شده در طی سال‌های تحصیلی بر سلامت فرد تأثیر می‌گذارد. از طرفی بسیاری از مشکلات سلامت روانی در دوران اولیه زندگی فرد شروع می‌شود و کودکان در فاصله سنی ۵ تا ۱۶ سال دچار مشکلاتی می‌شوند که در زندگی آینده آن‌ها نیز اثرگذار خواهد بود. به همین دلیل افزایش آگاهی نوجوانان از انتخاب‌هایی که موجب سلامت و به‌زیستی آن‌ها در آینده می‌شود، بسیار اهمیت دارد (بونگای و ولا باروز، ۲۰۱۳؛ ۴۸).

علاوه بر این به‌زیستی دانش‌آموزان به شدت با یادگیری مرتبط است و در موفقیت دانش‌آموزان امری حیاتی به حساب می‌آید. بنابراین، نحوه پاسخ‌گویی مدارس به نگرانی‌ها، مسائل و رویدادهای مرتبط با به‌زیستی به شدت با فرهنگ، اعتقادات و ارزش‌هایی مرتبط است که از برنامه درسی آن‌ها پشتیبانی می‌کند. در این راستا سطح به‌زیستی دانش‌آموزان در مدارس نشان‌دهنده رضایت آن‌ها از زندگی در مدرسه، تعامل و رفتارهای اجتماعی عاطفی آن‌ها است. از این رو مسئولیت مدارس، بررسی، ترویج، هماهنگی و پاسخ‌گویی به تمام نیازهای فیزیکی، اجتماعی، احساسی، علمی و معنوی دانش‌آموزان را در بر دارد و این ملاحظات نیاز به فعالیت‌های عمیق در تمام حوزه‌های برنامه‌های درسی، اولویت‌های

-
1. Well-being
 2. Bungay and Vella- Burrows

استراتژیکی و شیوه‌های تدریس دارد. بنابراین، ایجاد یک فرهنگ مدرسه‌ای مثبت برای دستیابی به نتایج مطلوب در جهت به‌زیستی دانش‌آموزان امری ضروری است. چرا که مدارس به‌زیستی را از طریق تعیین دیدگاه‌ها، ارزش‌ها، اهداف و اولویت‌های برنامه‌دستی و شیوه‌های یادگیری و تدریس مرتبط ترویج می‌دهند (آموزش و پرورش نیوزلند، ۲۰۱۶؛ ۶).

همچنین در جامعه‌ی امروزی که دانش‌آموزان بخش بزرگی از بافت جامعه را تشکیل می‌دهند باید درباره‌ی تغییراتی که آن‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد، پاسخگو بود و یک سیستم پشتیبانی هدفمند در راستای موفقیت و یادگیریشان فراهم کرد. از این رو رویکرد محتوا و نگاه معلمان و والدین در جهت درک به‌زیستی دانش‌آموزان و اینکه درباره‌ی خودشان چه احساسی دارند، بسیار مهم است؛ چراکه به‌زیستی یا فقدان آن بر موفقیت و تعامل دانش‌آموزان اثر می‌گذارد؛ لذا مربیان باید پتانسیل به‌زیستی را برای ایجاد تغییرات مثبت درک کنند. به این ترتیب مدارس باید با همکاری والدین کودکان و جوانان برای مشارکت فعال و مثبت آن‌ها در جامعه تلاش کنند (میکائیلی، افروز و قلی‌زاده، ۱۳۹۱؛ ۹۸).

با آن‌که به‌زیستی اهمیت چشمگیری در جنبه‌های مختلف زندگی دانش‌آموزان دارد؛ اما در مدارس به این موضوع کمتر توجه شده است (ریف، ۲۰۱۳؛ ۱۲)؛ درحالی‌که درک این نکته مهم است که چگونه به‌زیستی نوجوانان افزایش می‌یابد؟ زیرا معمولاً شاخص‌های موفقیت با یکدیگر ارتباط دارند. به عنوان مثال پژوهش کریمی، کاوسیان، کرامتی، عرب‌زاده و رضانی (۱۳۹۵؛ ۳۱۱) نشان داد که عزت نفس تحصیلی با حمایت اجتماعی، سلامت جسمی، تاب‌آوری و رتبه‌های تحصیلی مرتبط است. میرزایی فندخت، درتاج، سعدی پور، ابراهیمی قوام و دلاور (۱۳۹۹؛ ۳۰۴) بر این باورند که افزایش کیفیت محیط‌های حامی خودپیروی سبب ارتقا نیازهای روان‌شناختی دانش‌آموزان و به‌زیستی تحصیلی آن‌ها می‌شود. نصیرزاده و نرگسیان (۱۳۹۸؛ ۱۶۹) بیان می‌کنند دانش‌آموزان کمال‌گرا باورهای فراشناختی منطقی‌تری دارند و این خود عامل بهبود به‌زیستی تحصیلی آن‌ها است و آموزش راهبردهای شناختی و فراشناختی می‌تواند برای افزایش به‌زیستی تحصیلی دانش‌آموزان مهم باشد. از نظر ویسکرمی، خلیلی‌گشنیگانی، عالی‌پور و علوی (۱۳۹۸؛ ۱۴۸) جو روانی-اجتماعی کلاس نقش مهمی در پیش‌بینی اشتیاق تحصیلی و به‌زیستی تحصیلی دارد و اشتیاق تحصیلی نمی‌تواند نقش میانجی

را بین جو روانی-اجتماعی کلاس درس را ایفا کند. هاتف‌نیا، در تاج، علی‌پور و فرخی (۱۳۹۷؛ ۵۷) بر این عقیده‌اند که روان‌شناسان اجتماعی و تربیتی باید جهت ارتقاء به‌زیستی روان‌شناختی و کاهش اهمال‌کاری تحصیلی براساس عواطف مثبت و رضایت از زندگی دانش‌آموزان، برنامه‌های آموزشی مناسبی تدوین کنند. قدم‌پور، رادمهر و یوسف‌وند (۱۳۹۷؛ ۱۶۸) آموزش برنامه‌جرات‌ورزی بر به‌زیستی تحصیلی را مؤثر می‌دانند. از نظر جلالی و صادقی (۱۳۹۶؛ ۲۷) آموزش برنامه‌گذار مدرسه به دانشگاه در افزایش میزان انطباق‌پذیری مسیر شغلی و به‌زیستی تحصیلی دانشجویان مؤثر است. گلستانه و بهزادی (۱۳۹۸؛ ۱۸۷) بیان می‌کنند مداخله روان‌شناسی مثبت از کارایی لازم برای افزایش به‌زیستی و سرزندگی برخوردار است؛ که معلمان می‌توانند برای رشد ویژگی‌های مثبت روان‌شناختی نوجوانان و دانش‌آموزان از آن استفاده کنند. از نظر تجرد، فاضل و قاسمی (۱۳۹۳؛ ۲۱) آموزش مهارت‌های تفکر خلاق و نقادانه در به‌زیستی روان‌شناختی نوجوانان تأثیر می‌گذارد و آن را ارتقا می‌دهد. این ارتقاء به صورت رشد معنادار در همه مؤلفه‌های به‌زیستی روان‌شناختی، یعنی ارتباط مثبت با دیگران، رشد شخصی، هدفمندی در زندگی، پذیرش خود، خودمختاری، به جز تسلط بر محیط، نمود می‌یابد. رشید، یارمحمدی واصل و فتحی (۱۳۹۳؛ ۶۲) نگرش دانش‌آموزان به زمان می‌تواند پیش‌بینی‌کننده خوبی برای به‌زیستی روان‌شناختی آن‌ها باشد و با رشد و بهبود نگرش‌های مثبت در دانش‌آموزان می‌توان انتظار داشت به‌زیستی روانی آن‌ها نیز افزایش یابد. فتحی، مظفری و علیزاده (۱۳۹۵؛ ۵۵) عنایت حضرت علی به مؤلفه‌های نشان‌دهنده جایگاه رفیع انسان و ارزش و شأن او در بین سایر مخلوقات و همچنین اهمیت سلامت جسم و روان او است؛ چرا که هر یک از مؤلفه‌های شش‌گانه به‌زیستی روان‌شناختی ریف در مسیر تکامل مرتبه انسان قرار دارد و این همان چیزی است که دین مبین اسلام نیز خواهان آن است. از نظر بونگای و ولا باروز (۲۰۱۳؛ ۵۲) افزایش آگاهی نوجوانان از انتخاب‌هایی که موجب به‌زیستی آن‌ها در آینده می‌شود، بسیار اهمیت دارد و شرکت در فعالیت‌های خلاقانه مانند هنر، موسیقی، درام، ورزش و هنرهای تجسمی موجب تغییرات مثبت در رفتار، اعتماد به نفس، عزت نفس، سطح دانش و فعالیت بدنی آن‌ها می‌شود. کارن، واترز، آلدِر و وایت^۱ (۲۰۱۵؛ ۲۶۳) به‌زیستی شامل ابعاد مختلفی است که خلق و خوی فرد را تحت تأثیر قرار می‌دهد و از آنجایی که اکثر کودکان و

1. Karen, Waters, Alder and White

نوجوانان زمان زیادی را در محیط مدرسه صرف می‌کنند، مدارس نقشی حیاتی در ایجاد و حفظ ارزش‌های فرهنگی مثبت و ارتقاء به‌زیستی جوانان امروزی دارند. بزنانکان، فنویلت و شانکلند^۱ (۲۰۱۵؛ ۱۸۲) در پژوهش خود نشان داده‌اند که مدارس می‌توانند از طریق انگیزه ذاتی دانش‌آموزان و افزایش به‌زیستی میزان خلاقیت دانش‌آموزان را تحت تأثیر قرار دهند.

به صورت کلی پژوهش‌ها نشان می‌دهند که؛ احساس به‌زیستی، مهم‌ترین ویژگی است که دانش‌آموزان بایستی از آن بهره‌مند باشند. زیرا افراد با به‌زیستی بالا، موقعیت‌های زندگی را مثبت ارزیابی می‌کنند؛ درحالی‌که افراد با به‌زیستی پایین از سلامت جسمی، روانی و عاطفی کم‌تری برخوردارند و بیشتر هیجان‌هایی مانند اضطراب، افسردگی و خشم را تجربه می‌کنند (دینر، ۲۰۰۹؛ ۳۷۸)؛ بنابراین، ارتقای به‌زیستی می‌تواند نقش مؤثری در کاهش مشکلات روان-شناختی دانش‌آموزان و در نتیجه ارتقاء عملکرد تحصیلی آن‌ها داشته باشد و به نوبه خود می‌تواند به افزایش خودکارآمدی، ایجاد حس استقلال، اشتیاق تحصیلی، افزایش پیشرفت تحصیلی و سرزندگی تحصیلی منجر شود (ریف، ۲۰۱۳؛ ۲۳).

بنابراین، مقوله به‌زیستی را می‌توان به عنوان مبنایی برای برنامه‌های آموزشی مدرسه در نظر گرفت. زیرا با توجه به وضعیت کنونی جامعه و نیاز به ارتقاء کیفیت زندگی افراد و به دنبال آن پیشرفت و توسعه جامعه، لازم است که دانش‌آموزان را با شیوه‌های درست زندگی آشنا کرد و مهارت‌های لازم را به آن‌ها آموزش داد.

با مرور پیشینه پژوهش می‌توان دریافت اگرچه پژوهش‌هایی در زمینه به‌زیستی و ارتباط آن با برنامه درسی، آموزش، جو روانی-اجتماعی مدرسه، کلاس درس و... انجام شده است، اما پژوهشی یافت نشد که میزان برخوردارگی کتب درسی از مؤلفه‌های به‌زیستی، به ویژه در کتاب مطالعات اجتماعی را بررسی کرده باشد که هدف اصلی آن پرورش مهارت‌های زندگی بهتر در اجتماع است. از این رو پژوهش حاضر با هدف بررسی میزان برخوردارگی کتاب‌های مطالعات اجتماعی پایه‌های سوم، چهارم، پنجم و ششم ابتدایی از مؤلفه‌های به‌زیستی ریف با روش تحلیل محتوا انجام شد تا به پرسش‌های زیر پاسخ دهد:

۱. متن کتاب مطالعات اجتماعی پایه‌های سوم، چهارم، پنجم و ششم دوره ابتدایی به چه میزان دانش‌آموزان را با مؤلفه‌های به‌زیستی درگیر می‌سازد؟

۲. پرسش‌های کتاب مطالعات اجتماعی پایه‌های سوم، چهارم، پنجم و ششم دوره ابتدایی به چه میزان دانش‌آموزان را با مؤلفه‌های به‌زیستی درگیر می‌سازد؟
۳. تصاویر کتاب مطالعات اجتماعی پایه‌های سوم، چهارم، پنجم و ششم دوره ابتدایی به چه میزان دانش‌آموزان را با مؤلفه‌های به‌زیستی درگیر می‌سازد؟
۴. محتوای کتاب مطالعات اجتماعی (متن، پرسش‌ها و تصاویر) پایه‌های سوم، چهارم، پنجم و ششم دوره ابتدایی به چه میزان دانش‌آموزان را با مؤلفه‌های به‌زیستی درگیر می‌سازد؟
- در این قسمت به منظور روشن شدن مفهوم به‌زیستی تعاریف ارائه شده در این زمینه ذکر می‌شود:
۱. **تعریف مفهومی:** به‌زیستی به صورت وجود و حضور شرایط خوب و رضایت‌بخش همراه با سلامت، شادمانی و کامیابی تعریف می‌شود (گل‌پرور، آتش‌پور و هادی‌پور، ۱۳۹۰؛ ۸۶).
۲. **تعاریف عملیاتی:** در پژوهش حاضر منظور از به‌زیستی، الگوی چند بعدی ریف از به‌زیستی است که دارای شش مؤلفه پذیرش خود، روابط مثبت با دیگران، خودمختاری، تسلط بر محیط، زندگی هدفمند و رشد شخصی است و هرکدام از واحدهای تحلیل در این پژوهش براساس این مؤلفه‌ها سنجیده می‌شود. در زیر مفاهیم این شش مؤلفه بیان شده است:
- پذیرش خود:** شامل پذیرش نقاط قوت و توانایی‌های خود، برنامه‌ریزی برای استفاده از آن‌ها، همراه با ارزیابی منطقی و عقلانی خود است.
- زندگی هدفمند:** درک شخصی از اهداف زندگی به گونه‌ای که راهنمای بخش‌های احساسی مهم زندگی فرد باشد و بر بعد فردگرایی و آزادی تأکید می‌شود.
- خودمختاری:** استقلال، امکان کنترل درونی، تنظیم رفتار از درون، توجه به خود، و باور به این موضوع که هر شخصی مالک اصلی افکار و اعمال خود است.
- تسلط بر محیط:** توانایی انتخاب یا پدید آوردن محیط مناسب با شرایط روانی و توانایی مواجهه با جهان پیرامون و یافتن معنای مؤثر انتخاب‌های پیش رو است.
- روابط مثبت با دیگران:** روابط بین فردی مطمئن با دیگران، احساس همدردی و در مواقع

لرزم، احساس دلسوزی و شفقت را شامل می‌شود.
رشد شخصی: شامل توانایی مداوم برای رشد و توسعه نیروهای بالقوه فردی و رشد کلی و یکپارچه به عنوان یک فرد است.

۳. **کتاب‌های درسی:** کتاب‌های مورد نظر برای مطالعه در این پژوهش کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی را شامل می‌شود که از طرف وزارت آموزش و پرورش ایران در سال ۹۹-۱۳۹۸ منتشر شده است. از آنجایی که کتاب‌های مطالعات اجتماعی دانش‌آموزان را با آداب و رسوم اجتماعی، فرهنگ و قوانین شهروندی آشنا می‌سازد و محتوای آن‌ها از نظر میزان توجه به مؤلفه‌های به‌زیستی، تحلیل و بررسی شدند.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر به منظور توصیف و بیان وضعیت کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی از منظر توجه به مؤلفه‌های به‌زیستی از روش مراجعه به اسناد و تکنیک تحلیل محتوا سود برده است. از این رو به منظور بررسی محتوای کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی از روش ویلیام رومی^۱ (۱۹۸۶) در پردازش واحدهای تحلیل و تعیین ضریب درگیری دانش-آموزان با این کتاب‌ها از لحاظ میزان توجه به مؤلفه‌های به‌زیستی استفاده شده است. در این پژوهش مؤلفه‌های به‌زیستی براساس نظریه به‌زیستی از دیدگاه ریف^۲ (۱۹۸۹) تعیین شد.

بنابراین، مؤلفه‌های پژوهش، ویژگی از پیش تعیین شده داشته و با معیار قراردادن آن‌ها به تعیین ویژگی به‌زیستی در هر کدام از واحدهای تحلیل (متن، پرسش‌ها و تصاویر) در کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی اقدام شد. به این صورت که براساس عملیات برش، واحد تحلیل‌های زمینه را در محتوای کتاب‌ها مشخص کرده و در مرحله بعد واحد یا واحدهای ثبت مربوط به همان واحد زمینه مشخص و از یکدیگر تفکیک شد.

بنابراین، محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی که شامل متن، پرسش‌ها و تصاویر است، طبقه‌بندی و به سه بخش متن، پرسش‌ها و تصاویر تقسیم شد و براساس مؤلفه‌های شش‌گانه به‌زیستی تحلیل شد. واحد ثبت در قسمت متن، پاراگراف و در قسمت پرسش‌ها و

1. Wiliyam romey

2. Ryff

تصاویر هر پرسش و تصویر به عنوان یک واحد تحلیل در نظر گرفته شد و شمارش شدند. پس از عملیات برش و طبقه‌بندی متن، پرسش‌ها و تصاویر در واحدهای مشخص، عملیات محاسبه میزان پرداختن هر یک از درس‌ها (در ابعاد متن پرسش‌ها و تصاویر) به مؤلفه‌های به‌زیستی انجام شد. هرکدام از این واحدها نیز در جدول نمونه واحد قرار گرفته و تعداد واحدهای مربوط به هرکدام از مؤلفه‌های شش‌گانه به‌زیستی در مقابل آن نوشته شد و برای اجرای مرحله سوم پژوهش و پردازش داده‌ها از روش تحلیل محتوای ویلیام رومی استفاده شد.

در روش ویلیام رومی، متن کتاب براساس دوازده مؤلفه تجزیه و تحلیل می‌شود که شش مورد آن‌ها فعال و شش مورد دیگر غیرفعال هستند و پرسش‌ها و تصاویر نیز براساس چهار مؤلفه تحلیل می‌شوند که دو مورد آن‌ها فعال و دو مورد دیگر غیرفعال هستند (رومی، ۱۹۸۶، ص ۲۸). در این پژوهش، پژوهشگران با در نظر گرفتن مؤلفه‌های شش‌گانه به‌زیستی از دیدگاه ریف به عنوان مقوله‌های تحلیل، میزان برخورداری کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی از ویژگی‌های به‌زیستی را بررسی کرده‌اند. شایان ذکر است که در این پژوهش ضریب درگیری از تقسیم مجموع فراوانی واحدهای تحلیلی که به مؤلفه‌های به‌زیستی توجه داشته‌اند بر مجموع فراوانی واحدهای تحلیلی که دست آمده است که به به‌زیستی توجه نداشته‌اند.

باتوجه به هدف پژوهش، یعنی بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های به‌زیستی از دیدگاه ریف در کتاب‌های مطالعات اجتماعی پایه‌های سوم، چهارم، پنجم و ششم ابتدایی، کتاب‌های مطالعات اجتماعی به عنوان محتوایی مد نظر قرار گرفتند که می‌توانست شاخص توجه به مفهوم به‌زیستی در دوره ابتدایی باشد. از این رو جامعه اطلاع‌رسان این پژوهش محتوای کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸ است. همچنین در این پژوهش حجم نمونه و جامعه آماری یکسان است، به عبارت دیگر تمام محتوای (متن، پرسش‌ها و تصاویر) کتاب‌های مذکور کدگذاری شده و تحلیل و بررسی شده‌اند و با استفاده از روش نمونه‌گیری معطوف به هدف، از مجموعه کتاب‌های دوره ابتدایی انتخاب شدند.

برای استخراج فراوانی مفاهیم مرتبط با به‌زیستی در کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی پایه‌های سوم تا ششم دوره ابتدایی از سیاهه مؤلفه‌های به‌زیستی استفاده شد که براساس محتوای درس‌ها تنظیم شده است. مؤلفه‌های به‌زیستی در این پژوهش برگرفته از دیدگاه ریف است که شامل موارد شش‌گانه: «پذیرش خود»، «زندگی هدفمند»، «خودمختاری»، «تسلط بر

محیط»، «روابط مثبت با دیگران» و «رشد شخصی» است. بدین ترتیب در پژوهش حاضر با استفاده از جدول تحلیل محتوا، فراوانی مؤلفه‌های به‌زیستی در هر کدام از کتاب‌های منتخب تعیین و ذیل ستون‌های جدول ثبت شدند.

به‌منظور اطمینان از روایی پژوهش، مؤلفه‌های به‌زیستی از دیدگاه ریف همراه با فرمی به صورت بلی و خیر در اختیار سه تن از اساتید دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه شیراز قرار داده شد تا نظرات خود را مبنی بر اینکه آیا مؤلفه‌های شش‌گانه به‌زیستی ریف می‌توانند به عنوان معیاری برای تشخیص فعال یا غیرفعال بودن واحدهای تحلیل در کتاب‌های مورد مطالعه در نظر گرفته شوند، ارائه کنند و ضریب همبستگی پیرسون $r=0.74$ محاسبه شد. همچنین به منظور تعیین پایایی، پژوهشگران به صورت تصادفی تعدادی از واحدهای تحلیل موجود در متن، پرسش‌ها و تصاویر کتاب‌های مطالعات اجتماعی سوم تا ششم (جمعاً ۲۴ مورد) را انتخاب و هر کدام را با توجه به ارتباطشان با مؤلفه‌های به‌زیستی در ذیل مقوله مربوط قرار دادند. سپس از همان اساتید مجدداً درخواست شد تا نظرات خود را درباره تخصیص درست یا نادرست ویژگی به‌زیستی به واحدهای تحلیل منتخب مشخص کنند. در نهایت ضریب همبستگی بین مقوله‌های تشخیص داده شده توسط نمره‌گذاران، $r=0.70$ محاسبه شد که نشان از ثبات نسبتاً مطلوب در تخصیص واحدهای تحلیل مرتبط با به‌زیستی بود.

به‌منظور تحلیل محتوای کتاب‌های اجتماعی دوره ابتدایی، ابتدا هریک از درس‌های موجود در کتاب براساس تعداد پاراگراف‌ها، پرسش‌ها و تصاویر آن تقسیم‌بندی شد. شایان ذکر است که در مورد متن، هر پاراگراف به عنوان یک واحد تحلیل در نظر گرفته شد. در مورد پرسش‌ها و تصاویر نیز واحد تحلیل صرفاً یک سؤال یا یک تصویر بود. پس از تعیین واحدهای تحلیل، محتوای کتاب‌ها براساس وجود یا عدم وجود مؤلفه‌های شش‌گانه به‌زیستی به دقت مشاهده شدند. در پژوهش حاضر به‌منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها و شناسایی میزان برخورداری کتاب‌های منتخب از مؤلفه‌های به‌زیستی با استناد به روش ویلیام رومی به محاسبه ضریب درگیری فراگیران با متن درس، پرسش‌ها و تصاویر از لحاظ میزان برخورداری از مؤلفه‌های به‌زیستی اقدام شد. طبق این روش، ضریب درگیری از طریق تقسیم مجموع واحدهای مرتبط با به‌زیستی بر مجموع واحدهای غیر مرتبط با به‌زیستی به دست می‌آید. به صورتی که اگر ضریب درگیری به دست آمده $0/5$ باشد نشانه این خواهد بود که ۲۵ درصد واحدهای تحلیل،

مرتبط با مؤلفه‌های به‌زیستی هستند و اگر ضریب درگیری به دست آمده ۱ باشد، حاکی از این است که ۵۰ درصد واحدهای تحلیل، مرتبط با مؤلفه‌های به‌زیستی هستند. بنابراین، در صورتی که ضریب درگیری از ۰/۵ بیشتر باشد نشان‌دهنده توجه پایین‌تر از حد متوسط و وضعیت نسبتاً مطلوب کتاب به مؤلفه‌های به‌زیستی و هرچه از ۱ بیشتر باشد نشان‌دهنده توجه بالاتر از حد متوسط و وضعیت مطلوب کتاب از نظر برخورداری از مؤلفه‌های به‌زیستی است.

یافته‌های پژوهش

پس از بررسی واحدهای تحلیل در کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی، نتایج به دست آمده از بررسی‌های انجام شده، در چهار جدول به تفکیک پایه تحصیلی، متن، پرسش‌ها، تصاویر و کل محتوا (متن، پرسش و تصویر) آورده شده است که در زیر مشاهده می‌شود. محتوای هر جدول نشان‌دهنده تعداد پاراگراف‌های متن و تعداد پرسش‌ها و تصاویری است که در هر یک از ۶ مؤلفه به‌زیستی ریف قرار گرفته‌اند. همچنین در هر جدول تعداد کل واحدهای تحلیل مرتبط و غیرمرتبط موجود در متن، پرسش‌ها و تصاویر، تعداد کل واحدها، نسبت واحدهای مرتبط به غیرمرتبط و درصد هر یک به تفکیک آورده شده است و نتایج به دست آمده از هر پایه تحصیلی و مجموع چهار پایه در جدول (۴) آورده شده است.

برای محاسبه میزان به‌زیستی هر کدام از واحدهای تحلیل (متن، پرسش‌ها، تصاویر و مجموع هر سه)، مجموع فراوانی پاراگراف‌ها، پرسش‌ها یا تصاویری را، که در واحدهای مرتبط با به‌زیستی قرار گرفته‌اند، به مجموع فراوانی پاراگراف‌ها، پرسش‌ها یا تصاویری تقسیم می‌کنیم که در واحدهای غیرمرتبط با به‌زیستی قرار گرفته‌اند. عدد به دست آمده (ضریب درگیری) اگر ۰/۵ باشد، نشان‌دهنده این است که حداقل ۲۵ درصد واحدهای تحلیل به به‌زیستی توجه کرده‌اند و اگر برابر با ۱ باشد نشانه آن است که حداقل ۵۰ درصد واحدهای تحلیل به به‌زیستی توجه کرده‌اند. به همین صورت اگر ۵۰ درصد واحدهای تحلیل مرتبط با به‌زیستی باشند، نشان‌دهنده توجه بیشتر کتاب به مؤلفه‌های به‌زیستی و هرچه قدر از ۱ بیشتر باشد نشان‌دهنده وضعیت مطلوب کتاب از نظر برخورداری از مؤلفه‌های به‌زیستی است (امیر تیموری، زارع، ساریخانی و سالاری، ۱۳۹۲؛ ۱۶۹). همچنین برای محاسبه درصد‌های موجود در جدول، مجموع واحدهای تحلیل (واحدهای مرتبط و غیرمرتبط) را ۱۰۰ درصد در نظر گرفته و درصد هر یک از مؤلفه‌ها با استفاده از جدول تناسب از مجموع واحدهای تحلیل

(۱۰۰ درصد) محاسبه شد.

سؤال اول: متن کتاب مطالعات اجتماعی پایه‌های سوم، چهارم، پنجم و ششم دوره ابتدایی به چه میزان دانش‌آموزان را با مؤلفه‌های به‌زیستی درگیر می‌سازد؟

نتیجه حاصل از تعیین ضریب درگیری (۰/۴۷) دانش‌آموزان با متن کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم در جدول شماره ۱، نشان می‌دهد که کمتر از ۲۵ درصد واحدهای تحلیل متن به مؤلفه‌های به‌زیستی توجه کرده‌اند و این نشان‌دهنده وضعیت غیرمطلوب کتاب از نظر برخورداری از مؤلفه‌های به‌زیستی است و این کتاب دارای قدرت پرورش مهارت به‌زیستی نبوده و در زمینه به‌زیستی کارایی لازم را ندارد.

همچنین باتوجه به نتیجه حاصل از تعیین ضریب درگیری (۰/۵۴، ۰/۶۱ و ۰/۷۰) دانش‌آموزان با متن کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم، پنجم و ششم در جدول ۱، مشاهده می‌شود که ضریب درگیری عددی بزرگ‌تر از ۰/۵ و نشان‌دهنده این موضوع است که بیشتر از ۲۵ درصد واحدهای تحلیل متن، به به‌زیستی توجه کرده‌اند. بنابراین، متن این کتاب از لحاظ پرورش مهارت به‌زیستی در حد پایین‌تر از متوسط است و نشان‌دهنده وضعیت نسبتاً مطلوب متن این کتاب‌ها از نظر برخورداری از مؤلفه‌های به‌زیستی است.

جدول ۱: فراوانی مؤلفه‌های به‌زیستی در متن کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی

پایه‌ها / مؤلفه‌ها	بندبند خود	زندگی هدفمند	خودمختاری	تسلط بر محیط	روابط مثبت با دیگران	رشد شخصی	فراوانی واحدهای مرتبط	فراوانی واحدهای غیرمرتبط	فراوانی واحدهای مرتبط به غیرمرتبط
پایه سوم	۱۲	۱۷	۵	۱۹	۱۳	۱۶	۸۲	۱۷۴	۰/۴۷
درصد	۴/۶۸	۶/۶۴	۱/۹۵	۷/۴۲	۵/۰۷	۶/۲۵	۳۲/۰۳	۶۷/۹۶	۰/۴۷
پایه چهارم	۱۶	۱۱	۲۳	۱۵	۲۵	۱۷	۱۰۷	۱۹۵	۰/۵۴
درصد	۵/۲۹	۳/۶۴	۷/۶۱	۴/۹۶	۸/۲۷	۵/۶۲	۳۵/۴۳	۶۴/۵۶	۰/۵۴
پایه پنجم	۲۴	۱۸	۱۵	۲۷	۱۹	۲۳	۱۲۶	۲۰۴	۰/۶۱
درصد	۷/۲۷	۵/۴۵	۴/۵۴	۸/۱۸	۵/۷۵	۶/۹۶	۳۸/۱۸	۶۱/۸۱	۰/۶۱
پایه ششم	۱۴	۱۹	۱۶	۳۳	۲۸	۲۷	۱۳۷	۱۹۴	۰/۷۰
درصد	۴/۲۲	۵/۷۴	۴/۸۳	۹/۹۶	۸/۴۵	۸/۱۵	۴۱/۳۸	۵۸/۶۱	۰/۷۰
مجموع	۶۶	۶۵	۵۹	۹۴	۸۵	۸۳	۴۵۲	۷۶۷	۱۲۱۹
درصد	۵/۴۱	۵/۳۳	۴/۸۲	۷/۷۱	۶/۹۷	۶/۸۰	۳۷/۰۷	۶۲/۹۲	۰/۵۸

سؤال دوم: پرسش‌های کتاب مطالعات اجتماعی پایه‌های سوم، چهارم، پنجم و ششم دوره ابتدایی به چه میزان دانش‌آموزان را با مؤلفه‌های به‌زیستی درگیر می‌سازد؟

باتوجه به نتیجه حاصل از تعیین ضریب درگیری (۰/۵۷، ۰/۷۰ و ۰/۸۹) دانش‌آموزان با پرسش‌های کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم، چهارم و پنجم در جدول ۲، مشاهده می‌شود که ضریب درگیری عددی بزرگ‌تر از ۰/۵ و نشان‌دهنده این موضوع است که بیشتر از ۲۵ درصد پرسش‌ها، به به‌زیستی توجه کرده‌اند. بنابراین، پرسش‌های این کتاب‌ها از لحاظ پرورش مهارت به‌زیستی در حد پایین‌تر از متوسط است و نشان‌دهنده وضعیت نسبتاً مطلوب پرسش‌های این کتاب‌ها از نظر برخورداری از مؤلفه‌های به‌زیستی است.

همچنین باتوجه به نتیجه حاصل از تعیین ضریب درگیری (۱/۱۲) دانش‌آموزان با پرسش‌های کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم در جدول ۲، مشاهده می‌شود که ضریب درگیری عددی بزرگ‌تر از ۱ و نشان‌دهنده این موضوع است که بیشتر از ۵۰ درصد واحدهای تحلیل به به‌زیستی توجه داشته‌اند، بنابراین، پرسش‌های کتاب مطالعات اجتماعی ششم ابتدایی، از لحاظ توجه به مؤلفه‌های به‌زیستی در حد مطلوبی قرار دارد و در بین کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی، پرسش‌های مطالعات اجتماعی ششم بیشترین ضریب درگیری را به خود اختصاص داده است.

جدول ۲: فراوانی مؤلفه‌های به‌زیستی در پرسش‌های کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی

پایه‌ها / مؤلفه‌ها	پیش‌پرسش خود	زندگی هدفمند	خودمختاری	تسلط بر محیط	روابط مثبت با دیگران	رشد شخصی	فراوانی واحدهای مرتبط	فراوانی واحدهای غیرمرتبط	نسبت واحدهای مرتبط به غیرمرتبط
پایه سوم	۶	۸	۳	۵	۹	۸	۳۹	۶۸	۰/۵۷
درصد	۵/۶۰	۷/۴۷	۲/۸۰	۴/۶۷	۸/۴۱	۷/۴۷	۳۶/۴۴	۶۳/۵۵	۰/۵۷
پایه چهارم	۳	۵	۹	۱۲	۷	۱۰	۴۶	۶۵	۰/۷۰
درصد	۲/۷۰	۴/۵۰	۸/۱۰	۱۰/۸۱	۶/۳۰	۹/۰۰	۴۱/۴۴	۵۸/۵۵	۰/۷۰
پایه پنجم	۷	۹	۱۲	۸	۱۵	۲	۵۳	۵۹	۰/۸۹
درصد	۶/۲۵	۸/۰۳	۱۰/۷۱	۷/۱۴	۱۳/۳۹	۱/۷۸	۴۷/۳۲	۵۲/۶۷	۰/۸۹
پایه ششم	۱۵	۱۱	۴	۱۵	۱۱	۹	۶۵	۱۲۳	۱/۱۲
درصد	۱۲/۱۹	۸/۹۴	۳/۲۵	۱۲/۱۹	۱۴/۶۳	۱۳/۸۲	۵۲/۸۴	۴۷/۱۵	۱/۱۲

پایه‌ها / مؤلفه‌ها	پیش‌ترش خود	زندگی هدفمند	خودمختاری	تسلط بر محیط	روابط مثبت با دیگران	رشد شخصی	فراوانی واحدهای مرتبط	فراوانی واحدهای غیر مرتبط	فراوانی واحدهای تحلیل نسبت واحدهای مرتبط به غیر مرتبط
مجموع	۳۱	۳۳	۲۸	۴۰	۴۲	۲۹	۲۰۳	۲۵۰	۰/۸۱
درصد	۶/۸۴	۷/۲۸	۶/۱۸	۸/۸۳	۹/۲۷	۶/۴۰	۴۴/۷۱	۵۵/۷۸	۱۰۰

سؤال سوم: تصاویر کتاب مطالعات اجتماعی پایه‌های سوم، چهارم، پنجم و ششم دوره ابتدایی به چه میزان دانش‌آموزان را با مؤلفه‌های به‌زیستی درگیر می‌سازد؟

باتوجه به نتیجه حاصل از تعیین ضریب درگیری (۰/۶۷، ۰/۸۹ و ۰/۷۳) دانش‌آموزان با تصاویر کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم، چهارم و پنجم در جدول ۲، مشاهده می‌شود که ضریب درگیری عددی بزرگ‌تر از ۰/۵ و نشان‌دهنده این موضوع است که بیش‌تر از ۲۵ درصد تصاویر، به به‌زیستی توجه کرده‌اند. بنابراین، تصاویر این کتاب‌ها از لحاظ پرورش مهارت به‌زیستی در حد پایین‌تر از متوسط است و نشان‌دهنده وضعیت نسبتاً مطلوب تصاویر این کتاب‌ها از نظر برخورداری از مؤلفه‌های به‌زیستی است.

همچنین باتوجه به نتیجه حاصل از تعیین ضریب درگیری (۱/۰۴) دانش‌آموزان با تصاویر کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم در جدول ۲، مشاهده می‌شود که ضریب درگیری عددی بزرگ‌تر از ۱ و نشان‌دهنده این موضوع است که بیشتر از ۵۰ درصد واحدهای تحلیل به به‌زیستی توجه داشته‌اند. بنابراین، تصاویر کتاب مطالعات اجتماعی ششم ابتدایی، از لحاظ توجه به مؤلفه‌های به‌زیستی در حد مطلوبی قرار دارد و در بین کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی، تصاویر مطالعات اجتماعی ششم، بیشترین ضریب درگیری را به خود اختصاص داده است.

جدول ۳: فراوانی مؤلفه‌های به‌زیستی در تصاویر کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی

پایه‌ها / مؤلفه‌ها	بذریخ خود	زندگی هدفمند	خودمختاری	تسلط بر محیط	روابط مثبت با دیگران	رشد شخصی	فراوانی واحدهای مرتبط	فراوانی واحدهای غیر مرتبط	فراوانی واحدهای تحلیل نسبت واحدهای مرتبط به غیر مرتبط
پایه سوم	۵	۳	۲	۳	۸	۲	۲۳	۳۴	۵۷
درصد	۸/۷۷	۵/۲۶	۳/۵۰	۵/۲۶	۱۴/۰۳	۳/۵۰	۴۰/۳۵	۵۹/۶۴	۱۰۰
پایه چهارم	۴	۱	۵	۶	۱۲	۷	۳۵	۳۹	۷۴
درصد	۵/۴۰	۱/۳۵	۶/۷۵	۸/۱۰	۱۶/۲۱	۹/۴۵	۴۷/۲۹	۵۲/۷۰	۱۰۰
پایه پنجم	۱	۴	۶	۹	۷	۶	۳۳	۴۵	۷۸
درصد	۱/۲۸	۵/۱۲	۷/۶۹	۱۱/۵۳	۸/۹۷	۷/۶۹	۴۲/۳۰	۵۷/۶۹	۱۰۰
پایه ششم	۴	۶	۵	۸	۱۳	۹	۴۵	۴۳	۸۸
درصد	۴/۵۴	۶/۸۱	۵/۶۸	۹/۰۹	۱۴/۷۷	۱۰/۲۲	۵۱/۱۳	۴۸/۷۶	۱۰۰
مجموع	۱۴	۱۴	۱۸	۲۶	۴۰	۲۴	۱۳۶	۱۶۱	۲۹۷
درصد	۴/۷۱	۴/۷۱	۶/۰۶	۸/۷۵	۱۳/۴۶	۸/۰۸	۶۷/۷۹	۵۴/۲۰	۱۰۰

سؤال چهارم: محتوای کتاب مطالعات اجتماعی (متن، پرسش‌ها و تصاویر) پایه‌های سوم، چهارم، پنجم و ششم دوره ابتدایی به چه میزان دانش‌آموزان را با مؤلفه‌های به‌زیستی درگیر می‌سازد؟

باتوجه به نتیجه حاصل از تعیین مجموع میزان ضرایب درگیری (مطالعات اجتماعی سوم: ۰/۵۲، مطالعات اجتماعی چهارم: ۰/۶۲، مطالعات اجتماعی پنجم: ۰/۶۸ و مطالعات اجتماعی ششم: ۰/۸۳) دانش‌آموزان با محتوای کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی، می‌بینیم که ضریب درگیری هر چهار کتاب عددی بزرگ‌تر از ۰/۵ است که نشان‌دهنده این مطلب است که بیشتر از ۲۵ درصد واحدهای تحلیل این کتاب‌ها به مؤلفه‌های به‌زیستی توجه کرده‌اند. بنابراین، کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی از لحاظ پرداختن به به‌زیستی در حد نسبتاً مطلوبی قرار دارند.

جدول ۴: فراوانی مؤلفه‌های به‌زیستی در محتوای کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی

پایه‌ها / مؤلفه‌ها	پذیرش خود	زندگی هدفمند	خودمختاری	تسلط بر محیط	روابط مثبت با دیگران	رشد شخصی	فراوانی واحدهای مرتبط	فراوانی واحدهای غیر مرتبط	نسبت واحدهای مرتبط به غیر مرتبط
پایه سوم	۲۳	۲۸	۱۰	۲۷	۳۰	۲۶	۱۴۴	۲۷۶	۰/۵۲
درصد	۵/۴۷	۶/۶۶	۲/۳۸	۶/۴۲	۷/۱۴	۶/۱۹	۳۴/۲۸	۶۵/۱۷	۰/۵۲
پایه چهارم	۲۳	۱۷	۳۷	۳۳	۴۴	۳۴	۱۸۸	۲۹۹	۰/۶۲
درصد	۴/۷۲	۳/۴۹	۷/۵۹	۶/۷۷	۹/۰۳	۶/۹۸	۳۷/۶۰	۶۱/۳۹	۰/۶۲
پایه پنجم	۳۲	۳۱	۳۳	۴۴	۴۱	۳۱	۲۱۲	۳۰۸	۰/۶۸
درصد	۶/۱۵	۵/۹۶	۶/۳۴	۸/۴۶	۷/۷۸	۵/۹۶	۴۰/۷۶	۵۹/۲۳	۰/۶۸
پایه ششم	۳۳	۳۶	۲۵	۵۶	۵۲	۴۵	۲۴۷	۲۹۵	۰/۸۳
درصد	۶/۰۸	۶/۶۴	۴/۶۱	۱۰/۳۳	۹/۵۹	۸/۳۰	۴۵/۵۷	۵۴/۴۲	۰/۸۳
مجموع	۱۱۱	۱۱۲	۱۰۵	۱۶۰	۱۶۷	۱۳۶	۷۹۱	۱۱۷۸	۰/۶۷
درصد	۵/۶۳	۵/۶۸	۵/۳۳	۸/۱۲	۸/۴۸	۶/۹۰	۴۰/۱۷	۵۹/۷۲	۰/۶۷

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از پژوهش حاضر بررسی میزان برخورداری کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی از مؤلفه‌های به‌زیستی ریف بود. نتایج حاصل از جداول (۱) نشان می‌دهد که شاخص ضریب درگیری در متن کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی (۰/۵۸) است، در نتیجه متن کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی از نظر میزان برخورداری از مؤلفه‌های به‌زیستی از دیدگاه ریف در سطح نسبتاً مطلوبی قرار دارند. در این میان کتاب مطالعات اجتماعی ششم با ضریب درگیری ۰/۷۰، بیش‌ترین ضریب درگیری و کتاب مطالعات اجتماعی سوم با ضریب درگیری ۰/۴۷، کم‌ترین ضریب درگیری را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین از مجموع ۱۲۱۹ واحد مورد تحلیل متن، ۴۵۲ واحد تحلیل مشمول مؤلفه به‌زیستی می‌شوند که این تعداد از مؤلفه‌های به‌زیستی برابر ۳۷/۰۷ درصد کل متن کتب مذکور است و از شش مؤلفه به‌زیستی که بررسی شد، مؤلفه تسلط بر محیط با ۷/۷۱ درصد فراوانی، بیشترین درصد فراوانی و مؤلفه خودمختاری با ۴/۸۲ درصد فراوانی، کم‌ترین درصد فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند.

نتایج حاصل از جداول (۲) نشان می‌دهد که شاخص ضریب درگیری پرسش‌های کتب

مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی (۰/۸۱) است، در نتیجه پرسش‌های کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی از نظر میزان برخورداری از مؤلفه‌های به‌زیستی از دیدگاه ریف در سطح نسبتاً مطلوبی قرار دارند. در این میان کتاب مطالعات اجتماعی ششم با ضریب درگیری ۱/۱۲، بیشترین ضریب درگیری و کتاب مطالعات اجتماعی سوم با ضریب درگیری ۰/۵۷، کم‌ترین ضریب درگیری را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین از مجموع ۴۵۳ واحد مورد تحلیل پرسش‌ها، ۲۰۳ واحد تحلیل مشمول مؤلفه به‌زیستی می‌شوند که این تعداد از مؤلفه‌های به‌زیستی برابر ۴۴/۸۱ درصد کل پرسش‌های کتب مذکور است و از شش مؤلفه به‌زیستی که بررسی شد، مؤلفه روابط مثبت با دیگران با ۹/۲۷ درصد فراوانی، بیشترین درصد فراوانی و مؤلفه خودمختاری با ۶/۱۸ درصد فراوانی، کم‌ترین درصد فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند.

نتایج حاصل از جداول (۳) نشان می‌دهد که شاخص ضریب درگیری تصاویر کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی (۰/۸۴) است، در نتیجه تصاویر کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی از نظر میزان برخورداری از مؤلفه‌های به‌زیستی از دیدگاه ریف در سطح نسبتاً مطلوبی قرار دارند. در این میان کتاب مطالعات اجتماعی ششم با ضریب درگیری ۱/۰۴، بیش‌ترین ضریب درگیری و کتاب مطالعات اجتماعی سوم با ضریب درگیری ۰/۶۷، کم‌ترین ضریب درگیری را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین از مجموع ۲۹۷ واحد مورد تحلیل تصاویر، ۱۳۶ واحد تحلیل مشمول مؤلفه به‌زیستی می‌شوند که این تعداد از مؤلفه‌های به‌زیستی برابر ۴۵/۷۹ درصد کل تصاویر کتب مذکور است و از شش مؤلفه به‌زیستی که بررسی شد، مؤلفه روابط مثبت با دیگران با ۱۳/۴۶ درصد فراوانی، بیش‌ترین درصد فراوانی و مؤلفه‌های پذیرش خود و زندگی هدفمند با ۴/۷۱ درصد فراوانی، کم‌ترین درصد فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند.

نتایج حاصل از جداول (۴) نشان می‌دهد که به صورت کلی شاخص ضریب درگیری در محتوای (متن، پرسش‌ها و تصاویر) کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی (۰/۶۷) است، در نتیجه کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی از نظر میزان برخورداری از مؤلفه‌های به‌زیستی از دیدگاه ریف در سطح نسبتاً مطلوبی قرار دارند. در این میان کتاب مطالعات اجتماعی ششم با ضریب درگیری ۰/۸۳، بیش‌ترین ضریب درگیری و کتاب مطالعات اجتماعی سوم با ضریب درگیری ۰/۵۲، کم‌ترین ضریب درگیری را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین از مجموع ۱۹۶۹

واحد مورد تحلیل از محتوای (متن، پرسش‌ها و تصاویر)، ۷۹۱ واحد تحلیل مشمول مؤلفه به‌زیستی می‌شوند که این تعداد از مؤلفه‌های به‌زیستی برابر ۴۰/۱۷ درصد کل محتوای کتب مذکور است و از شش مؤلفه به‌زیستی که بررسی شد، مؤلفه روابط مثبت با دیگران با ۸/۴۸ درصد فراوانی، بیش‌ترین درصد فراوانی و مؤلفه خودمختاری با ۵/۳۳ درصد فراوانی، کم‌ترین درصد فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند.

از این رو مشخص می‌شود که در اهداف مورد نظر نظام آموزشی و برنامه‌های درسی مدارس در حد مطلوب به مؤلفه‌های آموزش به‌زیستی پرداخته نشده است. از طرفی با آگاهی از اهمیت به‌زیستی مشخص می‌شود که ضرورت پرداختن به آن در جهان امروزی دوچندان است و در سال‌های اخیر بسیاری از برنامه‌های درسی مدارس جهان پرداختن به مؤلفه‌های آن را محور برنامه‌های درسی مدارس خود قرار داده‌اند و در تلاشند با پرداختن به به‌زیستی زمینه‌های لازم برای تحقق آن و ایجاد شرایط خوب و رضایت‌بخش همراه با سلامت، شادمانی و کامیابی را در فراگیران ایجاد کنند.

همچنین براساس ضریب درگیری‌های به‌دست آمده می‌توان استنباط کرد که ضریب درگیری دانش‌آموزان با کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی روندی افزایشی داشته است. در این میان کتاب مطالعات اجتماعی سوم کمترین ضریب درگیری (۰/۵۲) و کتاب مطالعات اجتماعی ششم بیشترین ضریب درگیری (۰/۸۳) را داشته‌اند و می‌توان نتیجه گرفت که ضریب درگیری این کتاب‌ها به یک میزان نیست و محتوای کتاب‌های مورد پژوهش در زمینه داشتن سیر توالی و عرضه مطالب مرتبط با به‌زیستی از نظم ویژه‌ای پیروی نمی‌کنند و مفاهیم مرتبط با به‌زیستی همگام با افزایش پایه‌های تحصیلی از عمق و توسعه ویژه‌ای برخوردار نمی‌شوند و توالی روان‌شناختی محتوا نیز رعایت نمی‌شود و این موضوع به نداشتن توجه ویژه از طرف مؤلفان این کتاب‌ها به به‌زیستی و مؤلفه‌های آن برمی‌گردد.

علاوه بر این میزان توجه کتاب‌ها به مؤلفه‌های به‌زیستی به یک میزان نیست و در مجموع مؤلفه‌هایی چون تسلط بر محیط، روابط مثبت با دیگران و رشد شخصی دارای بیشترین فراوانی و خودمختاری، هدفمندی در زندگی و پذیرش خود دارای کمترین فراوانی هستند. پس در کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی، به مؤلفه‌های به‌زیستی به صورت یکسان توجه نشده و به بعضی از مؤلفه‌ها بیش‌تر و به برخی کم‌تر توجه شده است. در این زمینه پژوهش حاضر با پژوهش تجرد، فاضل و قاسمی (۱۳۹۳) همسو است که بیان می‌کند آموزش

مهارت‌های تفکر خلاق و نقادانه بر همه مؤلفه‌های به‌زیستی روان‌شناختی، یعنی ارتباط مثبت با دیگران، رشد شخصی، هدفمندی در زندگی، پذیرش خود، خودمختاری، به جز تسلط بر محیط تأثیر می‌گذارد.

با توجه به آنچه بیان شد، مشخص است که مدارس نقش حیاتی در ارتقای سلامت مثبت روانی و فیزیکی دانش‌آموزان ایفا می‌کنند و می‌توانند یک محیط امن و حمایتی برای توسعه مهارت‌های زندگی و انعطاف‌پذیری فراهم کنند. گوش دادن به صدای دانش‌آموزان و پرورش روابط سالم با همسالان، معلمان و کارکنان مدرسه برای ایجاد تجارب مثبت و توسعه شناختی و عاطفی دانش‌آموزان، ضروری است. در این زمینه به‌زیستی فرصت‌های مناسبی را برای نیل به این هدف فراهم می‌کند.

حال با در نظر گرفتن جنبه‌های مثبت و کاربردی به‌زیستی در مقوله به‌سازی جامعه و ارتقاء کیفیت زندگی افراد توسط مدرسه و با توجه به متمرکز بودن نظام آموزش و پرورش کشورمان و همچنین توجه به وضعیت حال جامعه باید گفت که داشتن نوعی رویکرد به به‌زیستی برای نظام آموزشی ما لازم است تا بتواند مفاهیم مشارکت، عدالت، تفکر نقاد و خلاق، برابری و بهبود زندگی فردی و اجتماعی و ... را ترویج دهد؛ اگرچه برنامه‌های درسی موجود، آن‌چنان که باید به این موضوع توجه نکرده‌اند و به‌کارگیری این رویکرد در مدارس نیازمند پیوند میان مفاهیم مورد نظر، حول محور مفاهیمی است که از ظرفیت‌های لازم برای لحاظ کردن آن‌ها برخوردار باشد. توجه به ارزش‌های بنیادی مانند، رفاه عمومی، شناخت خود و دنیای پیرامون، تأمین نیازهای امنیتی و بهداشتی، عدالت و آزادی، توجه به نیازها و ارزش‌های انسانی و غیره می‌تواند یک چهارچوب نظری ایجاد کرده و تأیید کند که بخش بزرگی از این ارزش‌ها و جایگزینی آن‌ها با مشکلات موجود، رسالت آموزش و پرورش است تا ضمن آگاهی به افراد در سطح کلی جامعه و مدارس، توان آن‌ها را برای ساختن جامعه‌ای بهتر فراهم کند.

بنابراین، داشتن رویکرد و الگویی از نظام آموزشی که به‌زیستی را در دستور کار قرار دهد و فراهم‌سازی امکانات بیشتر برای نیروهای آموزشی، امری لازم برای تغییر شرایط به‌منظور بالا بردن کیفیت زندگی فراگیران است، تغییری که در آن ملاک‌ها، روش‌های تدریس، محتواها و هرآنچه که نامناسب بوده حذف شده و موارد مناسب‌تری جایگزین آن‌ها شود.

با توجه به یافته‌های پژوهش حاضر، بازنگری کتاب‌های درسی در زمینه پرداختن به

مؤلفه‌های به‌زیستی ضرورتی انکارناپذیر است و از آن‌جا که کودکان امروز کارگزاران آینده جامعه هستند و آموزش به‌زیستی یکی از مسائل اساسی در حوزه تعلیم و تربیت است، لازم است جامعه آموزشی از نقش خود در قبال هدایت نسل جدید برای حل مشکلات جهان امروزی آگاه شود. بنابراین، به منظور آموزش به‌زیستی به کودکان و نوجوانان در فرایند جهانی شدن، برنامه‌های درسی مدارس باید به به‌زیستی توجه کنند و با فراهم کردن بستر و زمینه‌های لازم، این مهم را تحقق بخشند و به بازسازی اساسی روابط فردی و میان‌فردی همت گمارند. همچنین در راستای رسیدن به این مهم باید دانست که ترویج به‌زیستی فرآیندی مداوم و طولانی است و در این مسیر تربیت انسان‌ها از طریق آموزش و پرورش بهترین و امیدوارکننده‌ترین راه برای دستیابی به به‌زیستی است. توجه به مؤلفه‌های مختلف به‌زیستی به خصوص هدفمندی در زندگی در برنامه درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی با عنایت به آموزه‌های دینی و ملی حاکم در کشور می‌تواند موجبات درهم شکستگی فقر فرهنگی و شیوع فرهنگ مغرب زمین در سرزمین ایران شود. همچنین با عنایت به روایات و آموزه‌های دینی مبنی بر این‌که شناخت خود مسیری برای شناخت خداست، توجه خاص سند تحول به عرصه‌های خود، خالق، خلقت و خلق، توجه به مؤلفه پذیرش خود بیش از پیش ضرورت می‌یابد.

از این رو نظام آموزشی نباید تابع تغییرات، بلکه مؤثر در هدایت و ایجاد تغییرات باشد و با آشنا کردن دانش‌آموزان با به‌زیستی و تأثیر آن در زندگی، آن‌ها را افرادی فکور، منتقد، خلاق و تأثیرگذار بار آورد و این امر میسر نمی‌شود مگر با نقش‌آفرینی آموزش و پرورش که ظرفیت و اراده لازم برای اجرای یک برنامه به‌زیستی در راستای فراهم کردن شرایط و ملزومات مورد اشاره را داشته باشد و روشن است که چنین نظامی برای موفقیت نیازمند به‌روزرسانی و توجه به تغییرات ملزومات مورد نیاز خواهد بود که این مهم، همت بیش‌تری را از سوی برنامه‌ریزان و مؤلفان کتاب‌های درسی و عالمان و عاملان آموزشی می‌طلبد.

باتوجه با یافته‌های به‌دست آمده از سوال اول و دوم به مؤلفان کتب درسی توصیه می‌شود در متن و پرسش‌های کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی بیشتر به مؤلفه خودمختاری و باتوجه به یافته‌های به دست آمده از سوال سوم در زمینه تصاویر نیز بیشتر به مؤلفه‌های پذیرش خود و زندگی هدفمند توجه شود. همچنین یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که محتوای کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی براساس الگوی مشخصی در زمینه به‌زیستی

تدوین نشده‌اند. بنابراین، به برنامه‌ریزان درسی توصیه می‌شود ساختار کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی را با استناد به الگوهای نوین آموزش به‌زیستی ازجمله الگوی به‌زیستی ریف سازمان‌دهی کنند. همچنین دست‌اندرکاران آموزش و پرورش می‌توانند به کمک آموزش‌های ضمن خدمت اهمیت توجه به مفاهیم مرتبط با به‌زیستی و مؤلفه‌های آن را برای معلمان و سایر عوامل مدرسه تشریح کنند تا آن‌ها در فرصت‌ها و مناسبت‌های گوناگون برای دانش‌آموزان، موضوع به‌زیستی را تبیین کنند.

علاوه بر موارد ذکر شده به پژوهشگران توصیه می‌شود به تدوین یک برنامه درسی جهت آموزش به‌زیستی در مدارس اقدام کنند و محتوای دیگر کتاب‌های درسی را از دیدگاه الگوی به‌زیستی ریف ارزیابی کنند.

فهرست منابع

- Amirteimoury, M.H., Zare, M., Sarikhani, R. and Salari, M. (2014). An Investigation on the Conformity Degree of the Second Grade of Elementary School's Science and Experimental Book with Creativity Components and High Levels of Bloom's Cognitive Domain. *Journal of Innovation and Creativity in the Humanities*, 3 (3), 161-186 (Text in Persian).
- Besaçon, M., Fenouillet, F. and Shankland, R. (2015). Influence of school environment on adolescents' creative potential, *motivation and well-being. Learning and Individual Differences*, 43: 178-184.
- Bungay, H. and Vella-Burrows, T. (2013). The effects of participating in creative activities on the health and well-being of children and young people: a rapid review of the literature. *Perspectives in Public Health*, 133(1), 44-52.
- Diener, E. (2009) Subjective well-being. In: Diener E. (Eds) the science of wellbeing. Social indicators research series. Springer, Dordrecht. *Journal of Personality and Social Psychology*. 84(2), 377-389.
- Fathimozafari, R. and Alizade, G. (2017) The study of ryff's factor scale of psychological well-being in Nahj al-Balagha. *Journal of Nahjbalagha*, 4 (14), 55-72 (Text in Persian).
- Ghadampour, E., radmehr, F. and yousefvand, L. (2018). The effect training of assertiveness program on academic well-being girl students in first grade. *Journal of New Thoughts on Education*, 14 (3), 164-180 (Text in Persian).
- Golestaneh, S.M. and Behzadi, A. (2019). Effectiveness of Positive Psychology Intervention training on increasing well-being, academic buoyancy and academic achievement in female students. *Journal of Quarterly of Applied Psychology*, 13 (2), 187-208 (Text in Persian).
- Golparvar, M., Atashpoor, H. and Hadipoor M. (2013). Comparative Study on

- Psychological Well-Being of Gifted Female Students in Regular Schools and Schools for Gifted Students. *Journal of exceptional Children*, 12 (2), 85-94 (Text in Persian).
- Hatefnia, F., Dortaj, F., Alipour, A. and Farrokhi, N. (2018). Effect of Procrastination on Psychological Well Being: Mediating Role of Flow Experience, Positive-Negative Affective and Life Satisfaction. *Journal of Social Psychology Research*, 9 (33), 53-76 (Text in Persian).
- Jalali, M. and Sadeghi A. (2017). The effect of the transition school to university readiness program on career adaptability and academic well-being on freshman students. *Journal of Research and Planing in Higher Education*, 23 (1), 27-47. (Text in Persian).
- Karimi, K., Kavousian, J., Karamati, H., Arabzadeh, M. and Ramezani, V. (2016). Structural model of perfectionism, academic motivation and psychological well-being in high school students. *Journal of Applied Psychology*, 10 (3), 311-327. (Text in Persian).
- Kern, M. L., Waters, L. E., Adler, A., and White, M. A. (2015). A multidimensional approach to measuring well-being in students: Application of the PERMA framework. *The journal of positive psychology*, 10(3), 262-271.
- Mikaeili, N., Afrooz, G. and Gholiezhadeh, L. (2013). The relationship of self-concept and academic burnout with academic performance of girl students. *Journal of school psychology*, 1 (4), 90-103 (Text in Persian).
- Mirzaei Fandokht, O., Dortaj, F., Saadipour, E., Ebrahimi Ghavam, S. and Delavar A. (2020). The relationship between autonomy supportive environmental and academic well-being: the mediating role of basic psychological needs. *Journal of Psychological Science*, 19 (87), 299-311 (Text in Persian).
- Nargesian, J. and Nasirzade, S. (2019). The effect of metacognitive beliefs on academic well-being mediated by perfectionist students. *Journal of school psychology*, 8 (3), 169-186 (Text in Persian).
- Rashid, K., Yarmohammadi Vassel, M. and Fathi F. (2015). The Relationship between Time Attitude, Psychological Well-Being, and Scholastic Achievement in Students. *Journal of Applied Research in Educational Psychology*, 1 (2), 62-73 (Text in Persian).
- Romey, Wiliyam. (1968). *Inquiry techniquis for teaching Science*. London: Prentice hall.
- Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or isit? Explorations on the meaning of psychological wellbeing. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 1069-1081.
- Ryff, C. D. (2013). Psychological well-being revisited Advances in the science and practice of eudemonia. *Psychotherapy and psychosomatics*, 83(1), 10-28.
- Tajarod, A., Fazel, A. and Ghasemi, F. (2015). The Effects of Creative and Critical Thinking Skills on Psychological Well-Being of High School Students in Jahrom. *Journal of Thinking and child*, 5 (9), 21-37 (Text in Persian).

The Education Review Office of New Zealand. (2016). *Wellbeing for success: a resource for schools*.

Veiskarami, H., Khalili, Z., Alipour, k. and AlavI, Z. (2019). Mediating Role of Academic Engagemen the Peredicting Academic Wellbeing Based Classroom Socio-Mental Climate in Student. *Journal of Cognitive Strategies in Learning*, 7 (12), 149- 168(Text in Persian).

This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International CC BY-NC-ND 4.0

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).
